

Найдьонов М.І.

КОНЦЕПТИ ФРЕЙДИЗМУ В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ ГРУПОВОЇ РЕФЛЕКСІЇ

Теоретичні позиції З.Фрейда у контексті соціальної психології розглядаються не вперше. З одного боку, соціально-психологічні аспекти постають складовою цих же теоретичних позицій, з іншого — контекстом, який надає нового звучання первинним концептам. Цей зв'язок притаманний не тільки періоду становлення доробку З.Фрейда, а й періоду його переосмислення близькими або віддаленими послідовниками, а то й опонентами вченого. Наявність статусу концептів як і фігури, і фону зумовлюють і конструктивну сторону наслідків — у вигляді того, що такі переосмислювання надавали імпульсу розвитку напрямам, які здійснювали таке переосмислювання всієї психології, і парадоксальну — цікавість саме до Фрейда не згасає. Причини такого феномену спонукають до його детального аналізу як окремої мети цієї статті. Проведення ж дослідження у контексті соціальної психології як погляду з позицій теорії групової рефлексії спеціалізує його на ґрунті і експериментальної, і впроваджувальної емпірії.

Особливістю постаті З.Фрейда і як теоретика, і як практика було те, що значна частина теоретичних положень і концептів психоаналізу (несвідоме, потяги, компенсації, комплекс, захист і т.і.) або використовувалася попередниками вченого, або існувала в просторі співавторства з учнями. Проте це не розмило постать З.Фрейда ні в період його активної роботи, ні в неодноразових переосмисленнях його теорії опонентами і послідовниками. Існування практичного попиту на психоаналіз проявлялося не тільки в наявності практики самого Фрейда та його близького оточення, а й в організації практики професійної спільноти в цілому.

Прорив психотерапевтичного дискурсу в загальносуспільний і в загальнокультурний дискурс не просто надав імпульс розвитку суспільства. Ця обставина дає можливість розглядати концепти фрейдизму в контексті більш

широкому, ніж науковий напрям, і, водночас, знайти пояснення того, чому схожі ідеї (предтеч, співавторів, послідовників) дали різний результат. Тобто, маємо нагоду зрозуміти, чому ідеї, які "носилися в повітрі", в громадській свідомості є саме фрейдизмом.

В певному сенсі громадська думка про Фрейда несе ознаки громадської думки про торгову марку. Цей аспект надає нашому аналізу рис аналізу емпірії психологічної послуги як складової життєздатності теоретичних напрямів.

Одною з найпомітніших відмінностей психоаналізу як наукового напрямку є концентрована і наполеглива думка про те, що психіка (її змісти) не є тим, про що ми домовилися думати — "зібранням" етичних, нормативних, релігійних (чи навіть ще слабкого проникнення в предмет) міркувань, і що до її глибинних змістів можна дістатися завдяки спеціальним методам. (Саме завдяки цій фундаментальній ідеї про можливість реконструкції психічного змісту як власної системи вимірювання, ми в даній статті [1] використовуємо термін концепти, а не теоретичні положення). Набагато пізніше про нетотожність особистості не тільки громадській думці про неї, а й думці особистості про саму себе, висловився Е.В. Ільєнков, коли стверджував, що саме у складі особистості (а не у самосвідомості) локалізується трагічна ілюзія Родіона Розкольникова, що і становить його драму.

Підносячи наш історичний погляд над пансекуалізмом Фрейда, спробуємо осягнути соціальне замовлення особистостей того покоління людей, якому була близькою трагедія Розкольникова, який обрав проникнення у власні психічні змісти шляхом до уникнення трагедії. Наявність у складі нашої думки метафорично широких трактувань не ігнорує потреби запобігання трагедіям і на сексуальному ґрунті; головна складова в ній — спроба знаходження через культурний вимір масштабу соціального замовлення на ідею проникнення у психічні змісти, їх реконструкції. При цьому не менш важливою складовою є її маркетингова характеристика, яка виражається і в абстрактно-

му соціальному замовлені, і у великій кількості конкретних автономних споживачів (аж до рівня статистичної верифікації), і сенсі інфраструктури.

Поруч з конкретним кінцевим споживачем явними споживачами виступають і великі групи. Культура отримує поле нових і яскравих смислів для втілення їх у витвори мистецтва, університети — приток студентів, викладачі — посади, а практики — клієнтів. Вихід на арену саме безпосереднього, а не корпоративного клієнта, ламає існуючу на той час традицію не-престижності психіатричної практики та комерціалізує її. Внаслідок цього наука починає опікуватися не тільки істиною, а й привабливістю наукової школи як торгової марки.

Даний аспект порушується нами не стільки в сенсі смутку з приводу втрати наукою однозначності у протистоянні розмиванню істини, скільки для залучення міжгалузевого бачення значимого шару психічної реальності — споживчих потреб, поведінки, культури, стратегій — як чинника, який проникає в наукове осмислення будь-якої школи і опосередковуються нею [2]. Йдеться не про культуру наукових компромісів в угоду вигоді збиральної економічної системи (ідея-товар – викладач – практик – клієнт), а про об'єктивно різну наукову інформацію, походження якої вбачається не тільки в специфічних інструментах "торгової марки", а й у фактичній неоднорідності психічної реальності, яка тепер уже є обробленою, відтвореною не тільки у межах власного розвитку, а й у взаємодії із системою надання послуги. Особливий статус психологічного знання [3] полягає в тому, що в момент його прийняття споживачем це знання про особу може її змінити і з цієї причини втратити свою відповідність. Саме в цьому є сутність культурадигмального [2] принципу співіснування фундаментальних психологічних знань, з якого виходить мала ймовірність створення єдиної психологічної теорії, принаймні на сучасному етапі.

Не менш важливим наслідком ідеї різношаровості психологічних змістів є розуміння того, що детермінанти людської поведінки не настільки очевидні, щоб однозначно довіряти так званому авторитетному члену суспільс-

тва в його боротьбі за добро в іншій особистості. Тобто, однозначність та **одномірність зусиль** суспільства в застосуванні традиції "сили вимоги" при відтворенні особистості значно послабились, що проявилось в деїдологізації і виховання, і суспільних відносин. Для уникнення у викладені публіцистичного жанру, повернемося до цієї думки про вплив Фрейда на погляд і дію суспільства щодо соціалізації після розкриття одного специфічного механізму. Він набуде більшої контрастності на фоні концептів групової рефлексії, які ми збираємося викласти далі.

Серед причин, які дали Фрейду переваги над оточенням в сенсі вдалого виокремлення "ідей, які носяться у повітрі" (на фоні того, що яскраві випадки для аналізу першому дісталися не йому, і навіть на фоні не одноосібного введення понять), треба вказати не стільки на його здатність змінювати межі дозволеного (спертись на пансексуалізм), скільки на споживчу привабливість теоретичного конструкту. Наш міжгалузевий підхід в аналізі, опосередкований знанням сегментування споживачів на ринку, акцентує увагу на виборі Фрейдом об'єкту досліджень та практики як геніальному маркетинговому ході. Спочатку істерії, потім неврози (тобто захворювання, які не виявляють органічного субстрату, а значить, визначають потенційну приналежність всім людям) наділили психоаналітиків величезним ринком. Тобто, межа в оцінках психічного розладу як непривабливого явища була зсунута в бік прийняттого для масового споживача. Енергетичний же аспект "воно" не тільки містив ланку, яка була відсутня у інших, — він замкнув цілісну картину особистості як системи трирівневої побудови психічних змістів.

Не слід скидати з рахунку і ресурсного значення теоретичних положень Фрейда. Вивільнивши пересічну людину з полону обов'язку, традиції, він, тим самим, створив величезний резерв інтелектуальної робочої сили, яка тепер, при проникненні у вищі посадові ешелони, мала можливість забути про снобістські вимоги до себе. Тепер статусна недоречність могла бути і саморегульована ("так це ж несвідоме"), і прийнята іншими з огляду на визначення всіх як "одним миром мазаних" — тобто, носіїв помилкових дій.

Цінним із соціально-психологічної складової концептів Фрейда є не тільки специфічне уявлення про соціалізацію як похідну зіткнення принципів "реальності" та "задоволення"; більш цінним є те, що ми могли б назвати "асиметричною ідентифікацією", — "кожний інтимний емоційний зв'язок між двома особами, який має більшу або меншу тривалість (шлюб, дружба, батьківське і дитяче почуття), залишає осад протилежних ворожих почуттів, які скасовуються лише шляхом витиснення"[4]. І щодо першого [5], і щодо другого наше бачення механізмів — відмінне, але напрям бачення безперечно заданий раніше.

Викладені думки можуть бути початком порівняльного етапу нашого дослідження психоаналітичних та груп-рефлексивних теоретичних положень.

У проведених нами експериментальних дослідженнях групової рефлексії прояви індивідуального та групового суб'єктів [5] реєструвалися показниками "я-ми-позиції". Я-ми-ідентифікація реєструвалася на рівнях свідомому та стихійному. Стихійні-свідомі прояви "я-ми-позиції" виявилися важливими з точки зору продуктивності рішення малих творчих задач (МТЗ), причому як при індивідуальному, так і при груповому рішенні.

Виявилося також) що рефлексивні фрази учасників експериментів, що розв'язували разом (втрюх) творчу задачу (типу "Ми" (я та Іван) та "ми" (хто "ми" – не очевидно не тільки для експерта, а й для самого випробуваного)), по-різному забезпечують продуктивність рішення. Стихійна "я-ми-позиція" обумовлює меншу результативність. Чітка орієнтація в обсязі коаліції ("я з Іваном" – тобто без Сашка, чи "я з Іваном та Сашком") при груповому рішенні також ефективніше забезпечує його продуктивність.

Типи проявлення я-ми-ідентифікації у ході пошуку невідомого вміщуються в такий діапазон: самоочевидне "я" при фактичному "ми" (досліджуванний та, як мінімум, експериментатор); "я-свідоме"; "я з тобою"; "я з тобою без нього"; самоочевидне "ми"; "ми з тобою"; "ми-всі" – свідоме. В цьому діапазоні ми спостерігаємо певне нарощування концентрації ідентифікації від сла-

бої до сильної або від розмитості до диференційованості. Сильні прояви ідентифікації явно забезпечують центрацію суб'єктності [6] на індивідуальному чи груповому варіанті як ресурсному прояві. Загальним для всіх проявів наведеного діапазону я-ми-позиції є їх коаліційна природа. Фактично "я" не може бути виокремлено остаточно з "ми" як чинник забезпечення результату. "Я" може тільки знаходитись у процесі виокремлювання. Асиметрична сторона ідентифікації означає закладення при ідентифікації потенції розототоження — і не тільки методами психоаналізу.

Ми вважаємо коаліційність у взаємоопосередкуванні мислення в групі клітиною суб'єктності. Як потенція суб'єктності, коаліція не потребує точної ідентифікації з "я" чи "ми". Перебуваючи і в статусі змішаності суб'єктності (і в ресурсному статусі групової суб'єктності, й у виокремленому статусі суб'єктності індивідної), коаліційність вказує на первинну функцію активності по відношенню до її індивідної чи групової спеціалізації. Саме тому ми вважаємо коаліційність клітиною суб'єктності. Наявність сильних тенденцій до центрації суб'єктності може бути як певним наслідком стабілізаційної тенденції психіки (за Я.О.Пономарьовим), так і результатом того чи іншого типу рефлексування. Персональна рефлексія спрямована на виокремлення особистості, накопичення індивідуального капіталу. Групова рефлексія спрямована на утримання цілісності групового ресурсу.

Звернемося до більш розгорнутого викладення груп-рефлексивних концептів для створення повноти порівнянь [7].

Психологія групової рефлексії на теоретичному рівні, який ґрунтується на експериментальній емпірії, постулює наступне:

1. особистісну і комунікативну обумовленість процесів творення нового індивідом і групою;
2. у дискурсивних формах творчості головним механізмом є рефлексивний механізм (рефлексивний процес). Він може бути об'єктом кількісного виміру і якісного аналізу в межах методу контекстуально-параметричного змістовно-сміслового аналізу [7];

3. теоретично паритетну взаємну обумовленість індивідом групи і групою індивіда в процесі створення нового;
4. взаємозв'язок механізму створення нового з механізмами саморегуляції, прийняття рішень, узгодження інтересів, забезпеченості домагань у досягненнях є таким, що концептуально відслідковується.

Рушійною силою розвитку і індивідів, і груп є відповідність родовому способу — здатності до продуктивної предметної і символічної діяльності. Наявність виконавчого стилю життєдіяльності, стратегій уникнення відповідальності анітрохи не змінюють глобального родового орієнтира — здатності творчого перетворювання дійсності. З цієї точки зору навіть біологічні аспекти продовження роду є також виключно соціальними [5]. Таким чином, проблемно-конфліктна ситуація (ПКС), яка виявлена на рівні вирішення малих творчих задач, є універсальним рушієм розвитку суб'єкта (індивідного, групового). Рівні прояву ПКС в соціосистемах — соціальна напруженість на рівні суспільств чи складнокоординованість на рівні організацій — є проявами одного явища, а саме відповідності конкретного життєвого акту (вчинку) творчому принципу життєздійснення. Соціальна оцінка — чи у формі традицій, чи у вигляді громадської думки — є лише додатковим каналом отримання інформації про адекватність акта. Тобто, внаслідок того, що успішність життєдіяльності може бути глобально оцінена за критерієм родової відповідності тільки в контексті достатньо великих проміжків часу, важливими є не тільки предметні результати, а й символічні й соціальні.

Якщо витиснене (як концепт З.Фрейда) є не придатним для "я"-бажань, які переміщуються в несвідоме та утримуються в несвідомому, то з наших позицій витиснене можливо реєструвати тільки умовно – як результат, а не як процес.

Виходячи з того, що ми розглядаємо психіку не як функцію організму (З.Фрейд), а як функцію соціосистем (для соціальних видів) і як функцію біосистеми (для автономних видів) [8, 5], а людський спосіб існування як такий, що своєю історією завдячує ресурсній складовій — об'єднанню індивід-

них автономій для створення спільного психічного контуру, то питання тенденцій розвитку нових якостей інтеграції і нових якостей унікальних індивідів (особистостей) має навантаження виокремлювати певну цілісність із спільності і інтегрувати цілісність із автономії. Ці процеси не є одномоментними і становлять певні тривалості існування відносності індивідної цілісності і відносності плинності існування групового суб'єкта. Як правило, утворення групового суб'єкта як онтологічного явища — це задіяння ресурсного механізму подолання індивідної неспроможності.

Отже, з наших позицій загальна картина свідомості не піддається редукції зменшення — поділення на "я", "воно" та "над-я". Загальна картина свідомості ("звідомості") завжди існує з відома (тобто, відбиває аспект ієрархізованості соціуму), спеціалізується відповідно до продуктивних задач. Тому те, що у Фрейда має історію витісненого (процес і результат, а потім ще процес утримання), ми називаємо R2 — рефлексовані резерви-радикали. Тобто, опрацьовуючи потреби ресурсного характеру різних суб'єктів, які виходять на арену в одній тій самій матеріальній конфігурації — організм та середовище, ми кажемо про резервну складову витісненого. Але співпадіння частини явища не означає ні термінологічного збігу, ні тотожності механізму.

Згідно з наявністю у складі цілісного рефлексивного акту етапу реагування, резерви — це не те, що не усувається із свідомості, а те, що внаслідок безпосередності не набуває статусу усвідомленого. Це, по-перше, те, що внаслідок реактивності не пройшло етап виявлення своєї приналежності, по-друге, — те, що є не на часі за рівнем доступності розпізнання. Тобто, другий тип рефлексування через зупинку діяльності неможливий і, таким чином, перебуває в режимі очікування.

Коли ми звертаємося до похибок "я-ми" ідентифікації в предметному поступу, ми говоримо про радикали, тобто активні психологічні утворення, які при незавершеності ресурсного проекту індивіда (об'єднання зусиль за якоїсь мети) наділяють його відчуттям досягнення, яке він сам не може відтворити [9]. Інше джерело походження радикалів — події такого типу, де

спільність не склалася внаслідок особливого komponування індивідуальних внесків, яке описується стратегіями кооперації [10].

Слід зауважити, що при всій співзвучності наших думок з ідеями К.Юнга про колективне несвідоме чи більш широкого трактування рушійних сил розвитку, ніж подавлена сексуальна енергія [11], наше концептуальне викладення має інше обґрунтування.

Концептуальне уявлення про механізм розвантаження чуттєвої тканини [12] показує природу рефлексивного механізму, тобто систему переходів самотуття суб'єкта то на змістовному, то на смисловому рівнях. Тобто розвантаження відбуваються на рівнях, які можна кваліфікувати як рівень значень та рівень означень [13]. Інтегративність функцій означень знаходиться в діапазоні від висловлювань екстенсивної рефлексії (наприклад, "ну...") до ідеї Поршнева про генезу "ми" як антитези через контраст: "ми" – це ті, хто не "вони" – істинні люди" [14; С. 82]. Усвідомлення через означення та розотожнення вказує на доступний механізм спрощення образної складової чуттєвої тканини до-культурних поколінь роду ще на етапі їх функціонування настільки, що феномени, описані К.Юнгом, краще спрацьовують як моделі-гіперболізації, ніж як механізми, що співпадають з нашими уявленнями. І хоча ми не відкидаємо ідеї наявності загального психічного контуру, такого, наприклад як фрактал [15], спосіб їх утворення має онтологію, яка доступна для відтворення дослідником.

Далі зазначимо, що постулює психологія групової рефлексії на **прикладному і впроваджувальному рівнях**. Цими постулатами є:

1. можливість розвитку рефлексивного потенціалу як індивідуального, так і групового суб'єктів;
2. можливість впливу на розвиток рефлексивного потенціалу як з боку самого суб'єкта, так і з боку носія впливу;
3. можливість підвищення продуктивності діяльності у випадку, коли в активність суб'єкта діяльності включена рефлексія (не має значення, здійснюється діяльність самостійно чи разом з носієм впливу);

4. носієм впливу може бути як саме знання [4] про рефлексивні механізми прикладної діяльності, так і третя особа — рефлексивний тренер(-и);
5. позитивний ефект розвитку рефлексивного потенціалу тренерами досягається за допомогою впровадження рефлексивних процедур.

Попри не перше звернення до емпірії впроваджень як онтології, яка створює не тільки певну потенцію аргументації щодо положень, які викладаються, а й потенцію для автономних рефлексій читача, об'єднаємо ще раз впроваджувальні постулати з теоретичними положеннями.

Прямий перенос надбань психології рефлексії з концентрацією на стратегії продуктивності [16] був би занадто не вираженим як товар для широкого споживача. Тому спеціальна підсистема знань груп-рефлексивної психології концентрується в сфері персонального єдиноборства продавця [17] рефлексивної послуги і представника корпоративного споживача. Оскільки ця ланка послуги не є предметом аналізу в даній статті, ми звертаємо на неї увагу з тієї лише причини, що активність продавця має принципові обмежувачі, які дозволяють йому прийняти рішення про неможливість укладання угоди (продажу послуги). Цим обмежувачем є, зокрема, відсутність у клієнта потреби у розширенні свого (в тому числі й корпоративного) бачення, тобто потреби у замовленні саме рефлексивної послуги. Крім того, ще раз звернемо увагу на те, що технологічний аспект впроваджувальних досліджень полягає в особливій формі застосування контрольованого дискурсу як текстового задуму вираженого як в проекті [18], так і в актуальному дискурсі РТП. З боку тренерів даний дискурс виступає як балансування рефлексивними функціями, яких не вистачає в груповому суб'єкті "замовник плюс учасник" і які доповнюються виконавцем. Внаслідок існування механізмів, описаних нами у попередніх роботах [19], ці доповнення не можуть бути кваліфіковані як такі, що обмежують авторство замовника в предметі, який він опрацьовує в присутності виконавця. Таким же чином не можна сказати, що виконавець навчає замовника цьому предмету. Але можна говорити про те, що викона-

вещь, маючи місію впровадження рефлексивної організаційної культури, передає замовнику знання про рефлексивні механізми.

Інтерпретуючи інтервенційну (або фасілітаційну) складову впровадження груп-рефлексивної технології в аспекті проникнення в несвідоме, зазначимо, що вона полягає у виявленні резервів та радикалів психіки, будучи опосередкованою процедурою міксування (змішування) учасників у нових групах з наступним поверненням їх у первинні тематичні групи, а також процедурою створення нових тематичних груп. Складання таким чином повноти циклів утворення суб'єктності працює як на тенденцію, яка теоретично була виявлена як індивідуальні внески [9] (тобто на забезпечення здатності індивіда скористатися колективним результатом на рівні індивідуальних здібностей), так і на тенденцію утворення ресурсних об'єднань, емоційно достатніх для породження продукту в змістовній, смисловій і міжсуб'єктній сферах.

Збагачення **переосмислення ідентичності** у впровадженнях груп-рефлексивної технології здійснилося опосередковано — застосуванням в рефлексивному тренінг-практикумі (РТП) стратегій розбивання груп на підгрупи. Типи груп (пленарна, тематична, "енержайзер", мікс, "віяло", самодослідження) також є способом переосмислення ідентичності як по відношенню до вектора "я – ми", так і по відношенню до певних їх стилів: продуктивного, регресивного і т.і.

Підсумком цієї частини можна вважати твердження про те, що діапазон усвідомлення (рефлексування) — це не тільки особистісна, а родова людська функція. Рефлексування у всьому діапазоні свого нормативного ряду полягає в здійсненні відбиття від імені індивідного чи групового суб'єкта.

Тоді в загальному психічному контурі доречно вести мову про способи репрезентативного поділу у вигляді спеціалізованих фільтрів. З цієї моделі констатуємо: фільтри — це не демонстрація утворення підсвідомого. Фільтри — це параметр дискурсу, який поділяє його повну індивідно-групову потенцію на автономні — для прояву спільності та виокремлення із спільності.. Це — складова ресурсного типу психіки в реалізації паритетності індиві-

дної та групової суб'єктності. Фільтри — це інвестування в індивіда чи в групу. Мовою метафори фільтри — це спосіб з незбагаченої породи мати той чи інший концентрований продукт — шар психічних проявів групового чи індивідного суб'єктів.

Внаслідок приналежності всього діапазону реальності, можливої до відбиття, як такої, яка вибирає більший обсяг усвідомлення через спеціалізовані форми відбиття (колективна та індивідуальна свідомість), забезпечується оптимальність рефлексування. Тому наявність непрезентованої у свідомості індивіда інформації, яку в психоаналізі називають несвідомим, з точки зору наших концептуальних засад не має такої драматичної природи.

В питанні соціалізації аналіз досвіду вивчення рефлексивних механізмів творчості як у експериментах, так і в практиці рефлексії, дозволяє перенести акцент з протистояння принципів задоволення та реальності на ідею соціалізації паритетних групових і індивідних суб'єктів як самоцінностей і взаєморесурсів в єдиному контексті їх розвитку в циклах функціонування коаліцій [5].

Зробивши порівняння теоретичних положень, які й на нашому емпіричному ґрунті (як і в багатьох попередніх) вказують на альтернативи пансексуалізму, доречно зупинитись на питанні — чому, перебуваючи в діалозі з оточенням, З.Фрейд обрав саме шлях драматичного прояву механізму. Маючи діалог і в теоретичному ключі (наприклад з К.Юнгом), і в сенсі організації професійних відносин (як співзасновник професійної спільноти), Фрейд не розділив ідеї більш широкого трактування психічної енергії, розширення діапазону причин неврозів і т.і.

Подаючи рефлексивні процедури як способи фасилітації більш глибокого і широкого відбиття (бачення) змістовної та смислової реальності [20], ми звертали увагу на процедури виходу в зовнішню позицію (за Г.П. Щедровицьким [21]), образної та дієвої рефлексії, які не тільки по-особливому розвертають предмет для нового сприйняття, але й вивільняють спостереження з певних схем та ведуть до утворення нових схем. Ми висуваємо припущен-

ня, що З.Фрейд законсервував свою позицію внаслідок наявності в нього імпліцитної стратегії використання ідеї пансексуальності як інтервенції професійної спільноти через громадську думку. Вийшовши в зовнішню позицію щодо тенденцій розмивання теоретичних концептів, які наголошувалися зразу у багатьох конкурентних теоретичних претензіях та практиках, З.Фрейд, створивши потужні образи, які поза професійними інформаційними каналами прорвалися в культуру, масову свідомість, вплинув і на професійну спільноту, обмеживши її очікуваннями споживачів.

Ця дієва рефлексія, здійснена щодо широкого загалу, пізніше була перевідкрита в так званих альтернативних напрямках психології, що є одним з аргументів на користь нашого припущення.

Культурадигмальний підхід не тільки проголошує співіснування різних психологічних знань, а й необхідність науковим напрямам, які його розділяють, опрацьовувати межі знань, які вони продукують. Звідси витікає необхідність орієнтації у межах знань інших напрямів, що не означає необхідності втручання в ці межі. Наші порівняння ґрунтувалися саме на цих позиціях. Ми усвідомлюємо, що більшість наших уявлень та узагальнень про розшарування психічних проявів відбуваються як опрацювання рефлексивної практики, яка сам по собі є впровадженням і первинної теорії, і вторинних положень-узагальнень практики. У контексті тези про соціалізацію самого суспільства таке самостереження має сенс для переведу його на новий щабель відбиття — в науково-категоріальному середовищі. З іншої сторони ця ж теза про соціалізацію самого суспільства може пояснити, чому феноменологічний ряд, фактологічні прояви психічного, характерні для суспільства часів Фрейда, не є актуальними, відповідними в сучасному суспільстві (чи в іншій культурній реалізації) — тому, що і сам Фрейд доклав до цієї соціалізації зусиль.

Культурадигмальність психологічного знання як претензія на локальність істини в межах теоретичної школи та певного сегменту ринку не може

своїм обмеженням обрати відкритість. Підтверджуючи принцип відтворюваності процедур та результатів досліджень зовнішніми спостерігачами, представники принципу кльтурадигмальності вносять свій внесок в загальний науковий доробок.

Попри наявність судження про вчення Фрейда як "вдалу спекуляцію" [22], це судження заслуговує на увагу, якщо вважати психоаналітичні концепти продуктом наукового напрямку природничої орієнтації. При кваліфікації ж вчення Фрейда як кльтурадигмального, ми тільки і можемо казати про видатний внесок в традиційному розумінні та прецедент широкомасштабної соціально-психологічної інтервенції (формування) в напрямку професійної спільноти та цілого суспільства.

Орієнтуючись в парадоксальному статусі історії суб'єктності, напрям груп-рефлексії звертає увагу професійної психологічної спільноти на онтологічний ключ до нової стратегії і тактики психологічної допомоги. Повнота набуття та прояву варіацій суб'єктності (від індивідної до групової) — методологічний орієнтир професіонала–психолога в стратегії допомоги. З іншого боку, повнота історії суб'єктності є передумовою уникнення енергетично-небезпечної складової підсвідомого, якій протистоїть думка про нормативний ряд рефлексування в діапазоні "від імені індивідного чи групового суб'єкта".

Література

-
- 1 Семенов И. Н. Принципы, уровни, этапы развития научного направления исследований (на материале становления психологии рефлексивной организации дискурсивного мышления // ОфАП Минвуза СССР, инв. NM87081 от 22. 04. 1987 г. - М. , 1987.
  - 2 Степанов.С.Ю., Семенов И.Н. От психологии рефлексии к рефлексивной кльтурадигме в психологии // Рефлексия в науке и обучении. Новосибирск. 1989. С.144-153.
  - 3 Гиппенрейтер Ю. Б. Введение в общую психологию. – М., 2000. – 334с.
  - 4 Фрейд З. Психология масс и анализ человеческого Я. // Психоаналитические этюды. Минск, 1997, стр. 422-480
  - 5 Найдьонов М. І. Коаліційна модель суб'єкта соціалізації // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. – 2006. – Вип. 41. Серія "Психологічні науки". – Т. 2. – С. 26 – 33.
  - 6 Мейли Р. Различные аспекты Я // Психология личности. Тексты. / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, А.А. Пузыря. – М.: Издательство МГУ, 1982. – С. 132-149

-
- 7 Найденов М.И. Орієнтувальна система для прийняття рішення щодо співробітництва з напрямком груп-рефлексивної психології та підвищення кваліфікації // http://My.eLVisti.com/naid/ua/iris_ua.htm - Київ, 2003
  - 8 Найдьонов М.І. Проблема суб'єкта в рефлексивній психології // Людина.Суб'єкт. Вчинок: Філософсько - психологічні студії/ за заг. Ред. В.О. Татенка.--К.:Либідь,2006. — 360 с., --К. - 2006. - С. 197—230
  - 9 Найденова Л.А.Роль рефлексивного потенціала групи в активизации творческих способностей учащихся: Дис... канд. психол. наук: 21.09.1993. – К., 1993. – 192 с.
  - 10 Найденов М.И. Групповая рефлексия и стратегии кооперации в решении творческих задач // тез. Докл. К VII съезду общества психологов СССР.- М., 1989.- С. 138.
  - 11 Юнг К.Г. Архетип и символ. — М.: “Мысль”, 1991. — 270 с.
  - 12 Найдьонов М. І. Подолання індивідуалістичної редукції в суб'єктному підході: теорія групової рефлексії //Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України / За ред. Академіка С. Д. Максименка. - К. : Главник, 2005. -Вип. 26, в 4-х томах, том 3. - 512 с. 186-194
  - 13 Найденова Л.А., Григоровская Л.В., Найденов М.И. Конструирование малых творческих задач на материале музыки в целях изучения рефлексии // Рефлексивные процессы и творчество /Тезисы докладов и сообщений к Всесоюзной конференции 3-5 апреля 1990 г.- Новосибирск: ИИФФ СО АН СССР, 1990.- Ч. 1., С. 151—153
  - 14 Поршнев Б.Ф. Соціальна психологія і історія. – М.:Наука, 1979. – 232 с.
  - 15 Донченко Е.А. Социетальная психика. – К.: Наукова думка, 1994. – 208 с.
  - 16 Семенов И. Н. , Степанов С. Ю. Рефлексия в организации мышления и саморазвитии личности // Вопр. психологии. - 1983. - N2. - С. 35- 42.
  - 17 Kruchkovenko R., Naidenov M. The reflexive approach in the providing of personal sales. // *Adsuces et dicere verum et audire. Abstracts. VI European Congress of Psychology. July 4th - 9th 1999. Rome, Italy.- Rome, 1999.- p. 242*
  - 18 Найдьонов М.І. Розробка та впровадження проекту розвитку організації: груп-рефлексивна технологія //Актуальні проблеми психології. Том 1:Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія: зб. Наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН. України/ За ред. Максименко С. Д. Карамушки Л. М; - К. : Міленіум, 2005 - частина 15. - С. 87-92
  - 19 Найденов М.И. От "первичной модели" группового субъекта творчества – к "побочному продукту" групп-рефлексивной услуги Психология творчества: школа Я.А.Пономарева. /ред. Ушаков Д.В /ИП РАН, М, 2006 год, С.455-481
  - 20 Найдьонов М.І. Проектная мета-технология трансформации организаций как реализация групп-рефлексивной концепции на рынке психологических услуг. // Теоретичні і прикладні проблеми психології / Видавництво СНУ ім. В.Даля Луганськ 2006 № 5(16) – С. 137-14
  - 21 Щедровицкий Г. П. Коммуникация, деятельность, рефлексия. — В кн.: Исследования речемыслительной деятельности. Алма-Ата, 1974, С. 12-28
  - 22 Сорос Д. Алхимия финансов. М.: ИНФРА-М, 1999. – 416 с